

DOI 10.33294/2523-4234-2026-36-1-24-45

УДК 271.4-726.2(477.87)“16”:929

ORCID 0000-0002-0852-4285

ISSN 2523-4234

Володимир Мороз

Мукачівський єпископ 1627–1633 років Іван “Григорович”: походження і служіння архиєрея

Проаналізовано інформацію щодо походження, освіти, кар’єри і служіння мукачівського єпископа 1627–1633 рр. Івана, який у літературі традиційно фігурує як “Іван Григорович”, натомість у джерелах – частіше як “Іван Григорій”. Відстежено процес поступового нагромадження відомостей про цього архиєрея в історіографії, виявлено певні стереотипи й міфи про нього, навіть спроби використати постать цього діяча в міжконфесійних дискусіях. Встановлено, що єпископ Іван походив з Волині і, за свідченням іншого церковного діяча о. Касіяна Саковича, був “Заславським”: або представником родини Заславських, або уродженцем Заслава (теперішнього Ізяслава). Відштовхуючись від законодавства того часу, яке дозволяло обіймати вищі церковні посади тільки шляхті, автор схиляється до першого варіанта, зазначаючи, що точніше простеження генеалогії владики Івана є справою подальших студій. З’ясовано, що майбутній єпископ був ченцем-василіянином, який здійснював служіння в Дубенському Спасо-Преображенському монастирі. Далі він отримав рекомендацію на навчання від володимирсько-берестейського єпископа Йоакима Іллі Мороховського, навчався в Замойській академії, входив до кола знайомих київського митрополита Йосифа Веляміна-Рутського. Приймавши єпископські свячення в Яссах і ставши православним архиєреєм, мукачівський єпископ Іван координував власні дії з митрополитом Йосифом щодо приєднання свого владитства до Унійної церкви. Проголосити унію в Мукачівській єпархії він не встиг, але своїм наступником заповів обрати єромонаха-василіянина Василя Тарасовича, який продовжив справу попередника.

Ключові слова: Київська митрополія, Мукачівська єпархія, єпископ Іван Григорович, єпископ Йоаким Ілля Мороховський, митрополит Йосиф Велямин-Рутський, Василянський чин святого Йосафата, Дубенський Спасо-Преображенський монастир

Volodymyr Moroz

Ivan “Gregorovics”: origin, and ministry of the Bishop of Mukachevo from 1627 to 1633

The information about the origin, education, career, and ministry of Ivan, Bishop of Mukachevo from 1627 to 1633, who is traditionally referred to in literature as “Ivan Gregorovics”, is analyzed. However, it is more often referred to as “Ivan Gregorii” in sources. The gradual increase in the amount of information about this bishop in historiography is traced. Certain stereotypes and myths associated with him, as well as attempts to use his figure in interfaith debates, are identified. It is established that bishop Ivan came from Volhynia and, according to another church figure, hieromonk Kasian Sakovych, was a “Zaslavskiy”: either a representative of the Zaslavskiy family or a native of Zaslav (now Izyaslav). Given the legislation of the time, which allowed only the nobility to hold higher church positions, the author leans toward the first option, noting that establishing Bishop Ivan’s genealogy with greater accuracy is a matter for further study. It is found out that the future bishop was a Basilian monk who served at the Dubno monastery of the Savior (also known as the

Transfiguration monastery). He then received a recommendation to study from bishop Joachim Illia Morokhovskiy of Volodymyr and Berestia, studied at the Zamość Academy, and was acquainted with metropolitan Joseph Veliamin-Rutskiy of Kyiv. After receiving episcopal ordination in Jași and officially becoming the non-United bishop of Mukachevo, Ivan coordinated his actions with metropolitan Joseph regarding the eparchy's accession to the Eastern Catholic Church. He did not have time to proclaim the union in the Mukachevo eparchy. Nevertheless, he bequeathed to his successor the election of the Basilian monk Vasyl Tarasovych, who continued the work of his predecessor.

Keywords: Kyivan metropolitanate, Mukachevo eparchy, bishop Ivan Gregorovics, bishop Joakym Illia Morokhovskiy, metropolitan Joseph Veliamin-Rutskiy, Basilian Order of st. Josaphat, Dubno Transfiguration monastery

В історії Мукачівської єпархії, попри наявність численних публікацій, досі існує чимало нез'ясованих і проблемних питань, почавши від її виникнення і завершуючи служінням її духовенства у підпіллі в період комуністичних гонінь другої половини ХХ ст. та інституційного відновлення наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. Однією з ключових наукових проблем у дослідженнях минулого цієї єпархії є генеза унійної ідеї на її теренах і роль конкретних єпископів у відповідному процесі.

Мета статті – дослідити джерельну базу та історіографію, присвячену вивченню життя і служіння мукачівського єпископа Івана 1627–1633 рр., якого традиційно називають “Тригоровичем”; сепарувати достовірні дані від помилок, стереотипів та історіографічних міфів; проаналізувати свідчення джерел про походження цього архиєрея, його церковну кар’єру, єпископські свячення, служіння на мукачівській єпископській катедрі й позицію щодо справи єдності Церкви (унії), у т. ч. зв’язок з київським митрополитом Йосифом Велямином-Рутським.

Джерельну базу дослідження становлять писемні документи, у яких згадано постать мукачівського єпископа 1627–1633 рр. Івана і його діяльність як до єпископських свячень, так після їх отримання. Передусім це грамота володимирського і берестейського єпископа Йоакима Іллі Мороховського про відрядження з’єдиненого ченця Івана на навчання до академії, видана в єпископській резиденції у Володимирі на Волині 25 жовтня 1617 р. (ЦДІАЛУ-2, арк. 12; SNA-1). Далі – це грамота трансильванського князя Гавриїла Бетлена про йменування Івана єпископом, дана в Кошицях 12 січня 1627 р. (ДАЗО-1; SNA-2; Basilovits, 1799, р. 50–54). У Словацькому національному архіві обидва ці документи досі лежать у сусідніх справах, як частини єдиного фонду: туди вони потрапили з архіву Пожонської (Братиславської) капітули – одного з історичних місць зберігання актів до історії Мукачівської єпархії. Днем 16 жовтня 1627 р. датований лист мукачівського єпископа-номіната Івана до константинопольського патріарха Кирила Лукаріса, писаний у Яссах (Welyukj, 1972, р. 115–116). Цей документ доцільно розглядати в комплексі з листом до того ж патріарха від архієпископа Мелетія Смотрицького, писаним у Дерманському монастирі 21 серпня 1627 р. (Welyukj, 1972, р. 130–145). Про тісний зв’язок єпископа Івана з митрополитом Йосифом Велямином-Рутським і їхню зустріч дізнаємося з обширної реляції самого архиєпископа, підготовленої в Холмі 28 червня 1628 р. та відісланої в Рим (Halušcynskij, Welyukj, 1956, р. 206–208).

Більше деталей щодо цих зв'язків і біографії мукачівського владики знаходимо в листі митрополита Йосифа коронному підчашому Миколаю Сенявському з Білостока 8 травня 1629 р. (AGAD-1; Мицик, 2001, с. 469). 28 травня 1630 р. в Кошицях єпископові Івану видано паспорт (охоронний лист) на вільний проїзд (у рамках візитації єпархії) від графа Мельхіора Алагі з Бекені, судді й верховного жупана Земплинської жупи, а ще генерала, радника і покойового у верхніх краях королівства Угорщини Фердинанда II (Basilovits, 1799, р. 54–66; Hodinka, 1911, old. 60–62). Із грамоти трансильванського князя Юрія Ракоці від 16 жовтня 1633 р., укладеної в Герлі, ясно, що тоді владики Іван уже був покійний, а його наступник Василь Тарасович перебував у статусі кандидата, обраного на єпархіяльному соборі (Basilovits, 1799, р. 56–57; Hodinka 1911, old. 62–63). У грамоті того ж князя про йменування Тарасовича єпископом, виданій в Алба-Юлії 5 січня 1634 р., підтверджено, що єпископ Іван прямо заповідав обрати Василя наступним мукачівським єпископом (ДАЗО-3; SNA-3; Basilovits, 1799, р. 57–62; Hodinka 1911, old. 63–66). Про наступництво Василя Тарасовича по владиці Іванові зазначав у своєму рукопису і київський митрополит Лев Кішка, який користав з наразі не встановлених джерел (ЦДІАЛУ-1, с. 723). Зрештою, особливу цінність має свідчення сучасника і знайомого єпископа Івана – о. Касіяна Саковича, занотоване ним на полях свого авторського примірника полемічного трактату “Літос”, який зберігається у Кабінеті стародруків Варшавського університету (GStDr-1). Без жодних пояснень цей примірник з примітками Саковича був опублікований ще 1893 р. в серії “Архивъ Юго-Западной Россіи”, але згадка про єпископа Івана ціле століття не привертала до себе уваги (АЮЗР-1, с. 138 другого рахунку).

Аналіз досліджень і публікацій. Особа мукачівського владики Івана, якого в історіографії найчастіше називають “Іваном Григоровичем”, цікавила вже авторів XVIII ст. Зокрема, в рукописному збірнику київського митрополита Льва Кішки є запис про смерть цього архиєрея в Мукачеві: “Рік 1634. [...] Упокоївся цього року в Мукачеві і церкві під покровом святого Миколая архиєпископ Іван Григорій, якого на Мукачівському й Марамороському архиєпископстві Василь Тарасович – визначний богослов” (ЦДІАЛУ-1, с. 723). Як бачимо, митрополит хибно вважав, що преосвященний був архиєпископом і помер 1634 р. З іншого боку, мукачівського єпископа тут названо саме “Іваном Григорієм”, а не “Іваном Григоровичем”. Джерела інформації, наведеної Кішкою, поки не з'ясовані.

Дослідник-василіянин межі XVIII–XIX ст. о. Йоаникій Базилович у першому томі своєї праці “Коротка відомість про фундацію князя Федора Коріятовича...” – піонерської історії Мукачівської єпархії – присвятив єпископу Іванові глави XII і XIII, в яких опублікував латинською мовою привілей князя Гавриїла Бетлена про номінацію цього єрарха 1627 р. і дозвіл на проведення візитацій парафій 1630 р. (Basilovits, 1799, р. 50–56). Також цей автор навів грамоту номінації єпископа Василя Тарасовича, надану князем Георгієм Ракоці 15 січня 1634 р., в якій вказано, що владики Іван у заповіті вписав бажання призначити цього кандидата своїм наступником (Basilovits, 1799, р. 60). Фактично ту саму інформацію з покликанням на ті самі документи і цитуванням першого з них повторив о. Михайло Лучкай у першій половині XIX ст.

I. ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

(Лучкай, 2000, с. 249–250). Та якщо в Базиловича наведено тільки документи, то в Лучкай вже є певні рефлексії над рівнем освіченості єпископа та загальним рівнем освіченості в єпархії (Лучкай, 2000, с. 250)¹. Хибно вважаючи Івана світським священником, тобто представником білого – єпархіяльного – духовенства, Лучкай не зрозумів, що, оприлюднивши друком рекомендаційний лист володимирсько-берестейського єпископа Йоакима Мороховського від 1617 р. для ченця Івана (Лучкай, 2000, с. 245), він запровадив до обігу ще одне джерело до біографії архиєрея. Для порівняння, сучасник о. Михайла Лучкай о. Михайло Гарасевич у своїй церковній історії, завершеній у 1830-х рр., але надрукованій лише 1862 р. під назвою “Аннали руської Церкви”, взагалі подає звістки про Мукачівську єпархію тільки від 1662 р. (Harasiewicz, 1862, р. 323 і наст.).

Нової інформації, у порівнянні з Базиловичем і Лучкаєм, не ввів о. Іван Дулишкович, який видав свою працю 1875 р. (Дулишкович, 1875, с. 83–85). Цінність компілятивної публікації цього автора полягала хіба в тому, що необізнані з латинською мовою книги Базиловича і рукопису Лучкай читачі могли з других рук, у переказі, довідатися про минуле Мукачівської єпархії, у т. ч. про її архипастиря Івана. Надалі постать цього єрарха, який урядовав єпархією всього близько шести років, тривалий час не викликала зацікавлення дослідників. Навіть такий скрупульозний збирач джерельних та історіографічних матеріалів, як о. Антоній Петрушевич, обмежився в публікації першого тому свого “Збірного галицько-руського літопису” лише запозиченням відомостей з рукопису Кішки з покликанням на нього (Петрушевич, 1874, с. 478). У 1881 р. цю ж згадку, вже з посиланням на публікацію о. Петрушевича та водночас вказівкою, що вона походить від митрополита Кішки і що саме той назвав Івана архиєпископом, продублював у другому томі німецькомовної “Історії унії руської Церкви з Римом” тодішній парох церкви Св. Варвари у Відні, відтак станиславівський, а опісля перемишльський єпископ Юліян Пелеш (Pelesz, 1881, S. 357).

Після паузи у впровадженні нової інформації з теми, більших зусиль до з’ясування історичного місця й ролі владики Івана почали докладати автори ХХ ст. Так, 1904 р. Тиводар Легоцький коректно ототожнив ченця Івана у згаданій рекомендації єпископа Йоакима 1617 р. з мукачівським єпископом Іваном, що відкрило шлях наступним дослідникам до розуміння причин освіченості цього архиєрея – колишнього студента академії (Lehoczky 1904, old. 21). Інший історик Антоній Годинка у своїй “Історії Мукачівської греко-католицької єпархії”, розглядаючи діяльність владики Івана, звів розповідь про нього до цілком загальних тверджень та переказу номінаційної грамоти 1627 р., які не дозволили авторові встановити походження єпископа і визначити його роль у ширшому контексті (Hodinka, 1909, old. 234–235).

Надалі, в силу напруженої міжконфесійної боротьби, що тривала на Закарпатті з початку ХХ ст., частина науковців ставила собі за мету не пошук істини, а обґрунтування належності владики Івана до православ’я, причому без опертя на документи. Так історична постать стала заручником порохунків і навіть пропаганди, що призводило

¹ У перекладі історичної праці о. Лучкай згадку про дозвіл, виданий йому для проведення канонічної візитації парафій 1630 р., помилково сформульовано так, наче це він “пройшов канонічну перевірку” (Лучкай, 2000, с. 250).

до ситуацій, коли ті чи ті особи, висловлюючи у своїх текстах якісь твердження, су-перечили і джерелам, і навіть собі самим. Наприклад, румунський дослідник Ніколае Йорга, який уперто, але безпідставно прагнув показати Мукачівську і Марамороську єпархію як ексклюзивно румунську, спершу зауважив, що після відходу єпископа Сергія “від Крупецького прийшла ціла низка руських єпископів: Ефтимій у 1618 році, Порфирій, Петроній – можливо, старий – у 1623 році, Іван Григорович у 1627 році”, а вже в наступному реченні, без жодних покликань і пояснень, тільки щоб зберегти стрункність свого дискурсу, продовжив: “На деякий час вони вже не мали жодних зв’язків з унією, а наступник Івана, Василь Тарасович, був висвячений митрополитом Молдавії у 1633 році” (Iorga, 1908, p. 226). Як побачимо, щодо відсутності таких зв’язків Йорга помилявся, а щодо Василя Тарасовича вдався до недомовок: адже із джерел добре відомо, що той був унійним, за що зазнав ув’язнення.

Явно необ’єктивною є розвідка Євгенія Перфецького 1915 р., присвячена релігійному життю Закарпаття XVI – початку XVII ст. Чи то не розібравшись у матеріалі, чи то зорієнтувавшись на упередженого російського читача, цей автор викривлено витлумачив дозвіл на безпечно проведення візитації 1630 р.: “Остання грамота М. Алагі свідчить нам, що мукачівський єпископ на канонічну візитацію не міг виїхати без охоронної грамоти; причому подібні охоронні грамоти, як можна припустити, могли видаватися тепер головним чином тільки такими магнатами католиками, як Мельхіор Алагі, в інтересах яких було підтримувати православних проти своїх і їхніх ворогів” (Перфецький, 1915, с. 63). Таким способом типовий для тих часів офіційний паспорт єпископові Івану на вільний проїзд у рамках візитації єпархії від офіційного чиновника на сторінках розвідки Перфецького був представлений як акт якогось бунтівного магната, що начебто хотів завдати прикрощів своїй же Католицькій церкві. Аналогічно типовий пасаж із номінаційного привілею князя Ракоці 1623 р. для владики Івана, за словами Перфецького, – доказ того, що “мукачівський руський єпископ був у той час у повній волі мадярської аристократії” (Перфецький, 1915, с. 63). Насправді ж, Ракоці, тогочасний державець – трансильванський князь, номінував мукачівського єпископа цілковито в межах тодішніх звичаїв і права. Показово, що виїхавши з Російської імперії, проживши роки українських національно-визвольних змагань, крізь які він проніс зацікавлення Закарпаттям, та згодом емігрувавши до Чехословаччини, Перфецький став менш тенденційним у своїх текстах і написав розвідку про єпископа Василя Тарасовича, окремі положення якої досі актуальні (Перфецький, 1923). А проте і в ній історик не виявив знання ролі єпископа Івана в призначенні свого наступника, як це зробив, скажімо, 1925 р. у своїй (по суті публіцистичній) історії Закарпаття о. Іриней Кондратович (Кондратович, 1925, с. 53–54, 55). Натомість чеський автор о. Ігнатій Рат у науково-популярній праці “Мукачівська єпархія від 1498 р. до приходу Тарасовича 1634 р.” зазначив, що єпископ Іван походив з Мукачівської єпархії, був “чорним попом”, парохом у с. Мідяниця, а форма “Gregori” при його імені – начебто румунська (Rath, 1936, s. 37). Тут дивує не стільки відсутність посилань на джерела важливої інформації, скільки те, що автор не збагнув, що “чорний піп” – це і є сромонах, хоча перед тим сам повідомив, що конкурентом Івана у боротьбі за катедру був якийсь чернець Мукачівського монастиря, але як “чужинець” так і не став єпископом

(Rath, 1936, s. 37). Далі Рат просто переказав номінаційний привілей князя Бетлена і паспорт графа Алагі для владики (Rath, 1936, s. 38–40).

Симптоматичними у ключі перенесення конфесійних аспірацій на сторінки праць, заявлених як історичні, є категоричні твердження Зігфріда Ашкиназі з публікації 1926 р.: “Першим православним в Угорській Русі, який визнав, особисто для себе, Берестейську унію був Мукачівський єпископ Партеній (у 1623 р.); його спадкоємець Іван II Григорович (1627–1638) був щиро православний” (Ашкиназі, 1926, с. 9).

Уже в умовах радянського режиму, який через підконтрольну собі РПЦ проголосив ліквідацію ГКЦ, архимандрит відібраного у греко-католиків Мукачівського монастиря Св. Миколая Василій Пронін також висновував у своїй дисертації 1954 р. (вийшла друком 2009 р.): “... що стосується єпископа Івана Григоровича: без сумніву, що він був православний. [...] Вочевидь, Бетлен забажав бачити на кафедрі мукачівських єпископів православного” (Пронин, 2009, с. 202). Цей автор теж не розумів, хто видав рекомендацію на навчання Івану ще як ченцеві в 1617 р., бо єпископа Мороховського, який зробив це, дисертант називає “єпископ Модрський” (Пронин, 2009, с. 202).

Набагато масштабніший, порівняно з попередниками, погляд на постать мукачівського архиєрея мав словацький історик середини – другої половини ХХ ст. о.-езуїт Міхал Лацко. Крім уже перелічених документів, він використував у роботі лист єпископа Івана до константинопольського патріарха Кирила Лукаріса з 1627 р. (Lacko, 1955, р. 55), а ще звіт київського митрополита Йосифа Веляміна-Рутського 28 червня 1628 р. зі звісткою про те, що владика Іван був у нього на початку лютого того року (Lacko, 1955, р. 56–57). Однак Лацко недооцінив тісний зв’язок мукачівського єпископа з Київською митрополією, передовсім через те, що не було взято до уваги джерел, які звідти виходили. Як наслідок, цей науковець і в своїй праці латинською мовою 1955 р., і в доповненій англomовній 1976 р. помилково припустив, що Іван: 1) походив з Угорського королівства; 2) про призначення Івана просили ченці Мукачівського монастиря, які були начебто унійними (насправді вони були антиунійними навіть у часи Василя Тарасовича). Тут доцільно дати слово самому Лацку, щоб продемонструвати специфічність його поглядів: “Він, імовірно, походив з русинів Угорщини, хоч навчався серед них у Польщі [...] Також митрополит Йосиф Велямин-Рутський у своєму листі до Святої конгрегації поширення віри від 28 червня 1628 р., тобто незабаром після Іванових свячень, сказав про нього: “Я його добре знаю”. Але було б трудно, щоби він його добре знав, якщо вони зустрічалися тільки раз у 1628 р., тож раціонально зрозуміло, що Іван мав взаємини з Рутським ще до свого призначення на єпископа. [...] Ймовірно, про нього просили ченці монастиря Св. Миколая в Мукачеві, які “рекомендували” Івана Григоровича йому. Хоча про це й не сказано окремо, на нашу думку, Іван був обраний на посаду єпископа цими ченцями, які потому запропонували його ім’я Гавриїлу Бетлену для призначення [...] ми бачимо, що Іван Григорович навіть тоді, на початку свого єпископату, був у серці католиком, хоча й публічно він був православним і залишився таким до самого кінця свого життя [...] Справді, його обрання на єпископа мукачівськими ченцями, як видається, підважує думку, що ідея унії з Католицькою церквою, яку Атанасій Крупецький роками перед тим запропонував їм, тоді розвинулася в мо-

настирі” (Ласко 1976, р. 66–67, 68–69). Отже, Лацко правильно вважав, що владика Іван був у дійсності східним католиком, але офіційно не проголосив цього. Водночас останнє речення наведеної цитати засвідчує ще й хибну думку Лацка про те, що начебто мукачівських єпископів обирали виключно ченці монастиря. Насправді жодне джерело такого не підтверджує. Загалом характерною рисою позиції цього дослідника було недооцінення і нерозуміння суті зв’язків мукачівських єпископів з Київською митрополією.

У дуже складних умовах – ув’язненні й під стеженням репресивних спецслужб тоталітарного комуністичного режиму – писав “Історію Вселенської Церкви на Україні” у 1950-х рр. Йосиф Сліпий. Підготовлений текст глава переслідуваної УГКЦ таємно передавав різними способами, але частину примірників конфіскував КДБ. Лише у 1996 р. побачив світ четвертий том цієї праці, в якому коротко розглянуто також історію унії в Мукачівській єпархії. У цій книзі, в розділі “Українська Церква на Угорщині”, автор коректно вказав місце єпископа Івана в ряду мукачівських архиєреїв, услід за низкою попередніх авторів відзначив його освіченість і, що особливо цікаво, додав, що “митрополит Кішка називає Івана Григоровича навіть архиєпископом” (Сліпий, 1996, с. 457). Також за рукописом Кішки Сліпий повторив дату смерті Івана – 1634 р. Зрозуміло, що це відкликання до недоступного йому рукописного збірника митрополит Йосиф зробив з пам’яті. Глава УГКЦ актуалізував повідомлення Кішки в науковому обігу після перерви з часу виходу праці о. Петрушевича.

Першим почав системно спростовувати ізоляціоністські твердження про Мукачівську єпархію й висвітлювати залучення єпископа Івана в життя Київської митрополії о. Олександр Баран, уродженець Ужгорода, змушений емігрувати після II Світової війни. У латиномовній монографії “Київська митрополія і Мукачівська єпархія” 1960 р. він обстоював кілька тез, важливих для нашого дослідження. Передусім цей автор пояснив, що з огляду на ворожість князів-кальвіністів та їхніх прибічників до католиків, Київська митрополія, як східна католицька, не могла дати офіційні прямі рекомендації Іванові як кандидату: це мали б зробити безпосередньо шляхтичі колишнього Угорського королівства або місцеве руське духовенство, причому за умови, що сам кандидат певний час проживав у їхньому середовищі (Baran, 1960, р. 55–56). Далі дослідник схиляється до думки, що Іван походив з Київської митрополії і, з великою імовірністю, прибув до Мукачівського монастиря за згодою митрополита, щоби поширювати справу єдності Церкви (Baran, 1960, р. 56). Історик згадує про свячення Івана в Яссах, його лист до константинопольського патріарха, поїздку до глави митрополії та звіт самого Йосифа Веляміна-Рутського про ці події в Рим (Baran, 1960, р. 56). Урешті-решт підсумовує, що владика Іван передчасно помер, не встигнувши виконати своїх із митрополитом унійних планів. Єдиною помилкою о. Барана було бездоказове твердження, що єпископ їздив до архиєпископа Церкви в Галичину, – як покажемо далі, насправді це була Волинь. Загалом же добре аргументований екскурс цього автора у діяльність мукачівського єрарха та його контакти з київським митрополитом став базою для подальших студій описаного питання.

Відповідні дослідження впродовж багатьох років провадив єромонах-василіянин Атанасій Пекар. Уже в першому з трьох томів своїх “Нарисів історії Церкви

Закарпаття” він показав схему зв’язків між попередником Івана єпископом Петронієм, самим Іваном і його наступником Василем Тарасовичем: “Петронія 1600 р. мукачівський пан усунув з єпископського престолу, тому він шукав собі “прибіжища” між василіянами в тодішній Польщі. Йому товаришив молодий монах Іван Григорович ЧСВВ, який відтак закінчив свої богословські студії у Вільні. Тут вони заізналися з Й. В. Рутським та Йосафатом Кунцевичем і перейнялися унійними ідеями. Коли згодом єп. Петроній і Григорович вертались назад на Закарпаття, митр. Рутський вислав з ними молодого галицького василіянина, Василя Тарасовича. Це була перша “унійна трійця” на Закарпатті, й вони всі згодом стались єпископами” (Пекар, 1967, с. 26). Ті самі тези о. Пекар розвинув у розвідці про роль василіянського чернецтва в поширенні справи церковної єдності на Закарпатті (Пекар, 1971, с. 273–276). Потрібно наголосити, що не виявлено прямих підтверджень сказаного цим автором, що всі троє згаданих діячів прийшли в Мукачівську єпархію разом. Утім, у світлі наведених міркувань о. Барана, дійсно виглядає так, що на час смерті єпископа Петронія його наступник Іван перебував у Мукачівській єпархії вже достатньо тривалий час, щоб його обрали єпископом. Аналогічно, номінат Іван поїхав отримувати єпископські свячення до Ясс уже з Василем Тарасовичем, де вділив йому священничі свячення. Немає наразі жодної інформації й про студії єпископа Івана у Вільні та про те, що він знав свмч. Йосафата Кунцевича, як вважав о. Пекар. З іншого боку, у своїх працях о. Пекар зробив низку суттєвих спостережень: 1) Іван чекав майже рік від своєї номінації князем 12 січня 1627 р. до грудня, щоб прийняти єпископські свячення, вочевидь, узгоджуючи дії з митрополитом; 2) він звертався до патріарха Кирила Лукаріса не з власної руки, а в координації з тим же митрополитом (раніше такий лист написав архієпископ Мелетій Смотрицький); 3) зустріч мукачівського єпископа і митрополита мала бути приготована заздалегідь для подальшого узгодження дій (Пекар, 1967, с. 26–27, 194; Пекар, 1971, с. 273–276; Пекар, 1996, с. 254; Пекар, 1997, с. 16). Цей же автор зауважив, що Іван – перший мукачівський єпископ, про якого відомо, що він був висвячений митрополитом у Яссах (Пекар, 1997, с. 29).

Огляд історіографії завершимо нагадуванням про те, що правильно ототожнив монаха Івана з рекомендаційного листа єпископа Йоакима Мороховського 1617 р. з мукачівським єпископом 1627–1633 рр. також Ігор Мицько (Мицько, 1994, с. 416). Учений фактично першим використав у науковому обігу свідчення о. Касіяна Саковича, згідно з яким владики Іван – Заславський, і на зорі свого служіння в Церкві він був дияконом Дубенського Спасо-Преображенського монастиря (Мицько, 1994, с. 416).

Попри все це, у наші дні і сам єпископ Іван, і здобутки історичних досліджень про його служіння залишаються фактично знехтуваними. Зокрема, у спробі вибудувати схему історії якоїсь окремої від київської “ужгородської унійної традиції” Володимир Фенич подав одну згадку про цього архиєрея, відвівши йому разом з єпископами Петронієм і Василем Тарасовичем роль прикладу “посттридентського еклезіологічного мислення” (Фенич, 2019, с. 162). Жодних звернень до джерел та їхнього аналізу там нема.

Своєю чергою, в сучасній словацькій історіографії постать цього владики постає ізольованою від ширших історичних і суспільних контекстів, а тому незрозумілою.

Зразком такого підходу є книга о. Юрая Градоша “Історія Мукачівської єпархії до початку 19 століття”, в якій проігноровано багату українську історіографію досліджуваного нами питання і яка не додала нічого нового до висвітлення життя й діяльності єпископа Івана (Gradoš, 2016, s. 31–32). Ба більше, навіть титул Івана “мукачівський і марамороський” тут витлумачено як свідчення попереднього розділення єпархії. Вочевидь, цьому авторові невідомо, що в той період подібні титули були типові в руських єпархіях, почавши від митрополита: “київський і галицький”, “львівський, галицький і кам’янецький”, “перемишльський, самбірський і сяноцький”, “володимирський і берестейський”, “холмський і белзький”, “луцький і острозький”, “турівський і пинський” тощо. Така відсутність розуміння джерел та контекстів Київської митрополії стала серйозною перешкодою у спробах різних науковців належно оцінити історію Мукачівської єпархії та, зосібна, її очільника Івана. Так само й сучасний угорський автор о. Ондраш Добош не зумів розкрити справжню роль цього єпископа, а просто повторив про нього тези о. Лацка понад півстолітньої давності (Добош, 2021, с. 61–62).

Виклад основного матеріалу. Як уже стверджувалося, на шлях пошуку відомостей про походження мукачівського єпископа 1627–1633 рр. Івана випадково вийшов дослідник першої половини XIX ст. о. Михайло Лучкай. Саме він виявив в архіві Пожонської (Братиславської) капітули і впровадив до наукового вжитку рекомендаційну грамоту від 23 жовтня 1617 р., надану Йоакимом Іллею Мороховським – василіянином, володимирським і берестейським єпископом 1613–1631 рр., близьким сподвижником київського митрополита Йосифа Веляміна-Рутського. Нею цей єпископ відряджає “Івана, єромонаха грецького обряду, який перебуває в святій унії, продовжувати навчання у колегії та академії” (Лучкай, 2000, с. 245). Побіжно зазначимо, що майбутній владики Мороховський у 1596–1603 рр. навчався у Грецькій колегії в Римі разом з Йосифом Велямином-Рутським (Блажейовський, 1996, с. 296) і міг бувати в Мукачівській єпархії. Відповідь на питання, де ж здобував вищу освіту майбутній єпископ Іван, дає сам митрополит Йосиф Велямин-Рутський: “Пани подали на це владицтво одного нашого русина, котрий вчився у Замості і там [я] його бачив” (AGAD-1; Мицик, 2001, с. 469; Пекар, 1967, с. 26; Пекар, 2014, с. 24, 124). Ці слова підтверджують також припущення о. Барана, що саме шляхта рекомендувала Івана князеві (руська шляхта в Мукачівській єпархії досі мало досліджена, але джерела засвідчують її існування в ранньомодерну добу). Закономірно, що о. Михайло Лучкай та о. Іван Дулишкович, які не знали про ці факти з біографії владики Івана, відверто дивувалися його освіченості на тлі загального рівня освіти духовенства Мукачівської єпархії (Дулишкович, 1875, с. 85; Лучкай, 2000, с. 250). Під час архівних пошуків нам спершу вдалося виявити копію грамоти єпископа Мороховського (ЦДІАЛУ-2, арк. 12)², а 2025 р. – її оригінал (SNA-1).

²Ця копія вміщена в рукописному збірнику василіянських документів, який для українських реформованих василіян Провінції св. Миколая підготував Антоній Годинка і який через єромонаха Гліба Кинаха згодом потрапив до Львова. Вочевидь, василіяни планували видати ті документи, але втіленню задуму перешкодила II Світова війна та наступне встановлення комуністичного режиму й нищення ним УГКЦ. Саме в період СРСР збірник опинився в ЦДІАЛУ.

I. ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

Отож власне тоді, коли єромонах Іван отримав від єпископа Мороховського скерування на продовження студій, митрополит Велямин-Рутський у 1617 р. реформував монаше життя Київської митрополії: створив спільний новіціат; стимулював об'єднання обителів у конгрегацію на чолі з протоархимандритом, першим з яких став він сам; написав правила для ченців, прийняті на капітулі 1621 р. (Підручний, 2018, с. 51–52; Підручний, П'єтнотко, 2017, с. 119, 174; Сліпий, 1996, с. 321). Чернече життя у Київській унійній митрополії жваво розвивалося, і якщо на початку до згаданої конгрегації увійшли п'ять монастирів, то в 1624 р. їх було вже понад 20 (Ваврик, 1979, с. 1–4; Підручний, 1992, с. 117; Сліпий, 1996, с. 322; Halašcynskij, Welykuj, 1956, р. 113–114). Дбав митрополит і про захист прав світського духовенства, закладав і підтримував школи (Підручний, 1992, с. 135–138; Сліпий, 1996, с. 322–323).

Як мукачівський єпископ Петроній, так і його майбутній наступник єромонах Іван могли помітити зміни, які несла із собою унія, а відтак впроваджувати такі самі реформи в Мукачівському владичстві. Пам'ять про те, що єпископ Іван прийшов “з Русі”, жила в Мукачівській єпархії та Церкві загалом надалі навіть через століття. Так, у документації Конгрегації поширення віри з 1743 р. читаємо: “У 1627 р. Габор Бетлен, а в 1634 р. Ракоці запросили туди схизматицьких єпископів з Русі, як це вже траплялося і в минулому” (Ваган, 1973, р. 9). У першому випадку (1627) йдеться про Івана, у другому (1634) – про його наступника єпископа Василя Тарасовича. Для Апостольської столиці обидва єрархи на час приходу в Мукачево дійсно мали статус неунійних. Але в цьому становищі вони були не єдині: подібну ситуацію пережили згодом львівський єпископ Йосиф Шумлянський та перемишльський Інокентій Винницький. Перший з них склав католицьке визнання віри 1677 р., а відкрито проголосив унію щойно 1700 р.; другий – зробив це, відповідно, в 1681 і 1691 р. (Мороз, 2023, с. 145, 156, 166).

Особливо цінним свідченням, яке безпосередньо стосується питання про те, ким був владика Іван, є запис колишнього ректора Київської православної академії о. Касіяна Саковича, який перейшов до Унійної церкви, був архимандритом Дубенської обителі, однак згодом прийняв латинський обряд. Сакович на полях свого примірника полемічного трактату “Літос” писав: “Розповідав мені Іван Заславський, мукачівський владика, що будучи ще дияконом у Дубенському монастирі Св. Спаса, бачив, як ті греки-бігуни в тому ж монастирі на кладовищі збирали кості померлих. Ті кості просмажували в олійках і продавали на Русі як давні реліквії. Ба й щось біле, як крейда, за молоко Діви Марії продавали” (АЮЗР-1, с. 138 другого рахунку; GStDr-1, s. 127; Мицько, 1994, с. 416).

Прикметно, що автор запису називає мукачівського єрарха “Іван Заславський”, – це вказує або на його походження з міста Заслав (теперішнього Ізяслава Хмельницької області), або ж на належність до шляхетної родини князів Заславських – молодшої гілки родини князів Острозьких (жоден інший рід шляхтичів Заславських, окрім названого, не відомий). Звісно, як чернець, який відрікся від світу та його почестей, Іван цілком природно міг уникати використання свого родового “прізвища”. Водночас, як на вихідця з Речі Посполитої, на нього поширювалася й норма про те, що “духовні гідності грецької віри тільки шляхетського роду особам надавані будуть”, затвер-

джена вперше 1576 р. на вимогу Волинського воєводства, а 1607 р. – вдруге, вже на вимогу церковних кіл (Зубрицький, 2011, с. 113; Skrzetuski, 1784, s. 62–63). Тож Іван справді мав бути шляхтичем, щоб стати єпископом. Уявити ж якогось шляхтича, та ще й єпископа, який самовільно приписав би собі належність до цього знатного роду, в тодішніх суспільних обставинах надзвичайно важко.

Тут саме варто звернути увагу на факт, що тільки одне з відомих нам і сучасних єпископові Івану або близьких йому за часом створення джерел, які згадують його ім'я, а не лише титули, називає його “Григоровичем” – “Gregorovics”. Це паспорт на вільний проїзд у рамках візитації парафій, наданий Мельхіором Алагі 28 травня 1630 р. (Basilovits, 1799, p. 54–66; Hodinka, 1911, old. 60–62). Натомість два інші джерела – грамота володимирського і берестейського єпископа Йоакима Мороховського від 25 жовтня 1617 р. (ЦДІАУЛ-2, арк. 12; SNA-1) та запис о. Касіяна Саковича в його “Літосі” (GStDr-1, s. 127) – звать архиерея просто Іваном, а номінаційна грамота князя Гавриїла Бетлена від 12 січня 1627 р. – чотири рази Іваном Григорієм (у відмінюванні: Joannes Gregorij, Joannem Gregorij, Joanni Gregorij) (SNA-2). Також Іваном Григорієм іменовано вже покійного владику в номінаційній грамоті князя Георгія I Ракоці, наданій його наступникові Василю Тарасовичу 15 січня 1634 р. (SNA-3; Basilovits, 1799, p. 59).

У двох свідченнях київського митрополита Йосифа Веляміна-Рутського про мукачівського єрарха – від 28 червня 1628 р. та 8 травня 1629 р. – його по імені не названо, зате підкреслено, що цей “єпископ є руської нації” (“et iste Episcopus natione est Ruthenus”) (Haluščynskij, Welyukij, 1956, p. 207), а відтак знову згадано його як “нашого русина” (AGAD-1, s. 3; Мищик, 2001, с. 469). Слід пам'ятати, що представником нації в реаліях тогочасного станового (феодального) суспільства міг бути тільки представник шляхетського роду (про елітарний характер поняття “нація” й пізнішу трансформацію його розуміння від значення “еліта” до “суверенний народ” див.: Greenfeld, 1993, p. 8, 10–11; Грінфелд, 2000, с. 693, 695–696; Комаринець, 1983, с. 99–100; Коннор, 2000; Старченко, 2021, с. 109–118). Таким чином, у джерелах мукачівський єпископ постає як “Іван Григорій” (за єдиним винятком, де він “Григорович”), та ще й як “Заславський”. Ближча ідентифікація й визначення його місця в цьому роді – справа подальших досліджень. Водночас нагадаємо, що князь Олександр Заславський, завдяки шлюбу з Евфрузиною Острозькою, донькою князя Януша Острозького і його першої дружини Зузани Шереді (Niesiecki, 1743, s. 692), 1620 р. став спадкоємцем Острозького князівства і саме він 1624 р., як ктитор, затвердив новий статут Дубенського монастиря Спаса, наданий мукачівським єпископом Сергієм (ЦДІАКУ-1; Переговській, 1880).

Чернець Іван мав би знати владику Сергія, як і іншого мукачівського єпископа Петронія: преосвященний Сергій урядовав неунійною частиною Луцько-Острозької єпархії десь із 1608–1610 рр. (Мороз, 2020). Незабаром після того як цей владики надав статут Дубенській Спасо-Преображенській обителі, у 1625–1626 рр., вона перейшла до Унійної церкви; в липні 1626 р. монастир та всю Дубенську архимандрію за наданням князя Олександра Заславського очолив Касіян Сакович і урядовав нею до 24 серпня 1639 р. (Горін, 2012, с. 143–144, 154). Проте єпископ Іван не просто

I. ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

прийшов у Мукачівську єпархію з Волині і був знайомий зі своїми попередниками на тамтешній кафедрі та Йосифом Велямином-Рутським. Як ми побачимо далі, чернець Іван, майбутній владика, був одноступнем Рутського, а в їхньому спілкуванні монастир Спаса в Дубні принаймні ще раз відіграв істотну роль.

Отже, єромонах Іван отримав номінацію на мукачівського й марамороського єпископа від трансильванського князя Гавриїла Бетлена 12 січня 1627 р. (ДАЗО-1; ЦДІАЛУ-1, арк. 15; SNA-2; Basilovits, 1799, р. 50–54; Hodinka, 1911, с. 57–60). У відповідній грамоті цей правитель пояснює, що Івана він обрав “серед багатьох інших кандидатур” з огляду на високу освіченість, у т. ч. богословську, знання мов і доброзвичайність, а також – на рекомендації. Звідси випливає, що це не просто попередній єпископ Петроній рекомендував найвідповіднішого, на його думку, претендента (часто це робилося у владичому заповіті) – справою в інтересі Київської унійної митрополії, можливо через свої зв’язки з місцевими шляхтою-панамі, зайнялися самі Заславські. У такому разі не останнім аргументом мало бути те, що єромонах Іван – їхнього роду, а ще родич шляхетського роду Шереді з історичного Угорського королівства: Зузани Шереді, доньки Гаспара, тобто – “свій”. Ба більше, Шереді були споріднені з родинами Ракоці й Алагі (Szabó, 1984, old. 209–211; Szabó, 1986): Георгій I Ракоці стане трансильванським князем і власником Мукачівської домінії ще за життя владика Івана, а Мельхіор Алагі, як уже знаємо, надасть йому паспорт на проїзд під час візитації парафій.

Подальші події розгорталися так: у порозумінні з митрополитом Йосифом Велямином-Рутським Іван поїхав на висвячення до нез’єдиненого митрополита Варлаама у Яссах (Пекар, 1967, с. 26–27; Varan, 1960, р. 56–57; Lacko, 1976, р. 67). Звідти 16 жовтня 1627 р. він звернувся з письмовим проханням до константинопольського патріарха Кирила Лукаріса надіслати йому свій катехизм (Haluščynskyj, Welykuj, 1956, р. 207; Welykuj, 1972, р. 116). Патріарха звинувачували в тяжінні до кальвінізму, тому аналіз його катехизму мав стати приводом до розірвання з ним відносин та переходу до єдності з Апостольським престолом у Римі. Своім зверненням єпископ Іван, як писав митрополит Йосиф у листі до Конгрегації поширення віри від 28 червня 1628 р., ішов “за прикладом нашого Мелетія” (Пекар, 1967, с. 27; Haluščynskyj, Welykuj, 1956, р. 207), себто архієпископа Мелетія Смотрицького, який 21 серпня 1627 р., за неповні два місяці до Івана, листовно просив патріарха Кирила розтлумачити правди віри. Цікава деталь: у переході колишнього чільного опонента й навіть ворога Унійної церкви (Мелетій раніше переслідував загиблого вже на той час полоцького архієпископа Йосафата Кунцевича) на унію вирішальну роль відіграв якраз князь Олександр Заславський (Frick, 1995, р. 54, 104, 117, 118–119, 143; Frick, 1999, s. 360–361).

Якщо Смотрицький після довгих вагань і поневірянь таки перейшов до Унійної церкви, то на лист владика Івана константинопольський патріарх промовчав – не дав приводу для осуду та розриву (Пекар, 1967, с. 27, 98–99; Frick, 1995, р. 98–99; Haluščynskyj, Welykuj, 1956, р. 207; Welykuj, 1972, р. 130–148). Зрештою, у Смотрицького в цьому випадку був досвід перебування у Константинополі в 1623–1624 рр.: він знав Кирила Лукаріса, бачив “єретицький терор”, читав патріарший

катехизм, який і визнав пізніше еретицьким, спілкувався з прихильниками кальвінізму в оточенні патріарха (Frick, 1995, р. 96, 99). З іншого боку, на ситуацію владики Івана впливало, безперечно, те, що Мукачівська єпархія частково, а її єпископська резиденція в монастирі на Чернечій горі безпосередньо перебували у володіннях князів-протестантів, вороже налаштованих до католиків. Достатніх зовнішніх та внутрішніх умов для офіційного з'єдинення єпархії з Апостольським престолом тоді бракувало.

Поміж тим, у Яссах єпископ Іван одразу вділив священничі свячення Василю Тарасовичу – а отже, згаданим у номінаційній грамоті князя Бетлена ченцем-претендентом (опонентом Івана) на мукачівську катедру Тарасович не був. Назад обоє поверталися через Річ Посполиту (Пекар, 1967, с. 26–27; Baran, 1960, р. 56), аби зустрітися й додатково порадитися з київським митрополитом. Про зустріч писав у звіті в Рим від 28 червня 1628 р. сам Велямин-Рутський (Haluščynskuj, Welyukj, 1956, р. 207). Це джерело фігурує в працях о. Пекара (Пекар, 1967, с. 27; Пекар, 2014, с. 125), і власне воно допомагає краще зрозуміти діяльність архиєрея Івана: “На початку лютого переїжджав через ці сторони мукачівський єпископ грецького обряду з Мадярщини, висвячений на початку цього року митрополитом Валахії на єпископа тих частин Мадярщини й Семигороду, де від старих часів розташовуються численні руські поселення. Тому й їхній єпископ – русин, добре знааний мені. Він теж з нами, хоч ще не цілком досконало. З Божою допомогою ми його цілковито позискаємо, утримуючи з ним зносини через наших посланців” (Haluščynskuj, Welyukj, 1956, р. 207).

Досліджуючи питання, в якому місці в період зустрічі з мукачівським владикою перебував київський митрополит, виявимо, що, написавши 29 грудня 1627 р. лист зі своєї резиденції в Руті біля Новогрудка, Йосиф (Велямин-Рутський) рушив у дорогу на Волинь: 28 січня 1628 р. він пише наступний лист з Білополя (тепер Локачинська територіальна громада Володимирського району Волинської області), а 30 січня – з Дубна (Haluščynskuj, Welyukj, 1956, р. 199–202). Саме туди, в Дубно, де архимандритом був тоді Касіян Сакович, і приїхали митрополит та єпископ для нарад. Таким чином, зіставлення всіх цих розрізнених фрагментів інформації дозволяє встановити місце зустрічі єрархів: це була аж ніяк не “Галичина”. Одночасно ми чіткіше простежуємо й неопублічну координацію дій між ними, а відтак фіксуємо зв'язок свідчень і вчинків усіх трьох діячів: Йосифа Веляміна-Рутського, Івана Заславського, Касіяна Саковича. Можна припустити, що зустрічався нововисвячений єпископ також із князем Олександром Заславським. Розміщений на острові Кемпа, що на ріці Іква, добре захищений Спаський монастир (Пшеничний, 2024, с. 10–11, 35, 39, 107, 193, 203–211, 220) був зручним місцем для конфіденційних розмов.

На основі інших джерел доходимо висновку, що київський митрополит і мукачівський єпископ контактували й надалі. Зокрема, як “нашого русина” характеризує Йосиф Велямин-Рутський владику Івана і в листі до Миколая Сенявського. У тому ж документі мовиться про те, що за кілька років до 1629 р. мукачівський архиєрей гостював у цього магната (AGAD-1; Мицик, 2001, с. 469). За сприяння архиєрея з Мукачева київський митрополит прагнув налагодити контакти з митрополитом і

I. ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

єпископами Валахії та Молдавії (Halušynskij, Welykuj, 1956, p. 207). В історичному архіві Мукачівської єпархії (тепер ф. 151 Державного архіву Закарпатської області), у справі, сусідній з архівною справою, що містить номінаційний привілей князя Ракоці для Івана, віднаходимо копію декрету Конгрегації поширення віри від 7 лютого 1627 р. із заборonoю вірним Руської церкви переходити на латинський обряд, – одного з документів, якими Апостольська столиця підтримувала Київську митрополію супроти намагань місцевої латинської єрархії переводити русинів з їхньої Церкви безпосередньо до себе (ДАЗО-2).

Як переконуємося, самі джерела спростовують твердження про те, що “Іоаннь Григоровичь (1627–1638) былъ искренно православный” в ексклюзивістському тлумаченні цього терміна (Ашкинази, 1926, с. 9), що він не контактував з Київською митрополією чи навіть походив не з її теренів.

Наразі можемо зробити такі **висновки**. В історіографії, присвяченій вивченню життя й діяльності мукачівського єпископа 1627–1633 рр. Івана, накопичилося чимало хибної інформації, яка ретранслюється з публікації в публікацію, але не має під собою підстав у джерельній базі. Насправді владику Іван спершу був дияконом у неунійному тоді Дубенському монастирі Преображення Господнього (Спаса) в Луцько-Острозькій єпархії, неунійною частиною якої керував мукачівський єпископ Сергій. У 1617 р. Іван – уже єромонах Унійної церкви, василіянин – за рекомендацією володимирського і берестейського єпископа Йоакима Іллі Мороховського, вирушає на навчання, яке пройде, зокрема, в Замойській академії. Знайомий йому о. Касіян Сакович власноруч запише, що Іван не тільки служив у Дубенському монастирі, що перебував під патронатом княжого роду Заславських, а й сам був Заславським. Прижиттєві джерела про цього діяча, за винятком одного, називають його не “Іван Григорович”, як це усталилося в літературі, а “Іван Григорій”. У Мукачівській єпархії, що в той період була поділена між Трансильванським князівством та монархією Габсбургів, Іван був своїм – і тому, що прожив у ній певний час за єпископа 1623–1627 рр. Петронія, і, вочевидь, з огляду на родинні зв’язки Острозьких та Заславських зі шляхетськими сім’ями Шереді, Ракоці, Алагі. Рекомендації на призначення мукачівським архиєреєм Іван отримав не від простого чернецтва Мукачівського монастиря, а від панів-шляхти. Як єпископ-номінат, через неготовність Мукачівської єпархії до унії та її підпорядкування вороже налаштованим до католицтва князям-кальвіністам, Іван поїхав на свячення до митрополита в Яссах. Звідти він, услід за архиєпископом Мелетієм Смотрицьким, який перейшов до унійної Київської митрополії, у жовтні 1627 р. надіслав константинопольському патріархові Кирилу Лукарісу листа, що мав стати підставою для публічного переходу в Унійну церкву. Проте патріарх не відповів, Іван офіційно став православним мукачівським єпископом, але залишився східним католиком. Відразу після отримання архиєрейських свячень, він поїхав з Ясс до Дубна, де в лютому 1628 р. мав наради з київським митрополитом Йосифом Велямином-Рутським. Оскільки дубенським архимандритом тоді був о. Касіян Сакович, а саме Дубно було столицею обширних володінь прихильного до Унійної церкви князя Олександра Заславського, обоє названих діячів теж могли брати участь у цій події. Свідчення Саковича про попередній зв’язок владики Івана з Дубенським Спасо-Преображенським монастирем можуть походити

якраз з того періоду. На зустрічах єпископ та митрополит домовилися надалі діяти в координації, підтримуючи контакти через посланців. Зваживши на релігійне становище у ввіреній йому єпархії, а ще більше на політичні обставини, владики Іван до кінця життя, що завершилося восени 1633 р., так і не зміг публічно оголосити про те, що є унійним. Зробити це зумів уже тільки обраний ним наступник на єпископській катедрі в Мукачеві – Василь Тарасович. Події життя цього архиєрея 1640-х рр. показали, настільки антикатолицькими були трансильванські князі навіть через півтора десятиліття, коли владики Василь задекларував свій католицький вибір. Ракоці тоді не зупинилися перед арештом мукачівського єпископа просто під час архиєрейської Літургії та його подальшим ув’язненням. Утім, це вже предмет окремої студії.

1. **АЮЗР-1:** *Архивъ Юго-Западной Россіи.* (1893). Ч. 1. Т. 9. Київ: Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго.

2. Ашкинази, З. (1926). Православное движеніе въ Подкарпатской Руси. Ужгородъ: Типографія Школьной Помощи.

3. Блажейовський, Д. (1996). *Ієрархія Київської Церкви (861–1996).* Львів: Каменяр.

4. Ваврик, М. (1979). *Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII–XIX ст.: Топографічно-статистична розвідка* (Записки ЧСВВ, Серія II, Секція I, Т. XL). Рим: ОО. Василяни.

5. Горін, С. (2012). *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVI ст.: функціонування і місце у волинському соціумі.* Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.

6. Грінфелд, Л. (2000). Типи націоналізму. У *Націоналізм: антологія* (с. 688–703). Київ: Смолоскип.

7. **ДАЗО-1:** Державний архів Закарпатської області (Держархів Закарпатської обл), ф. 151, оп. 25, спр. 52 (Грамота трансильванського князя Гавриїла Бетлена про йменування єпископом Івана, копія, Кошиці, 12.I.1627).

8. **ДАЗО-2:** Держархів Закарпатської обл., ф. 151, оп. 25, спр. 53 (Дублікат декрету Конгрегації поширення віри із заборонаю переводити вірних руської Церкви на латинський обряд, 7.II.1627).

9. **ДАЗО-3:** Держархів Закарпатської області, ф. 51, оп. 51, спр. 61 (Грамота трансильванського князя Юрія Ракоці про йменування єпископом Василя Тарасовича, копія, Алба-Юлія, 5.I.1634).

10. Добош, О. (2021). *Практика та теологія Євхаристії в історичній Мукачівській єпархії від Ужгородської унії (1646 р.) до середини ХХ століття.* Ужгород: ФОП “Сабов А. М.”.

11. Дулишковичь, І. (Сост.). (1875). *Историческія черты Угро-Русскихъ.* Тетрадь 2. Унгарь: Печатня Карла Іегера и Альберта Ю. Рейпайя.

12. Зубрицький, Д. (2011). *Хроніка Ставропігійського братства.* Львів: Апіріорі.

13. Комаринець, Т. (1983). *Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального).* Львів: В-во ЛДУ.

14. Кондратовичь, І. (1925). *Історія Подкарпатскогъ Руси для народа.* Ужгородъ: Книгопечатня “Унію”.

15. Коннор, В. (2000). Коли сформувалася нація. *Націоналізм: антологія.* Київ: Смолоскип, 529–537.

I. ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

16. Лучкай, М. (2000). *Історія карпатських русинів, 2*. Ужгород: Закарпаття.
17. Мищик, Ю. (2001). З епістолярної спадщини київського митрополита Йосифа (Рутського). *Ковчег: Науковий збірник з церковної історії, 3*. Львів: Видавництво УКУ, 463–469.
18. Мицько, І. (1994). Причинки до історії церковно-культурних зв'язків Закарпаття з Галичиною та Волиню (Перша третина XVIII ст.). *Культура українських Карпат: традиції і сучасність: Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 1–4 вересня 1993 року)*. Ужгород: МПП “Гражда”, 413–420.
19. Мороз, В. (2020). Мукачівський єпископ Сергій в маєтностях Острозьких і Заславських та його невідома місія в Київській митрополії першої чверті XVII ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, 2(43)*, 10–21. [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(43\).2020.217356](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(43).2020.217356)
20. Мороз, В. (2023). Єпископські свячення Інокентія Винницького в Галичі 1680 року: історична подія в контексті “нової унії” і взаємин Львівської, Перемиської та Мукачівської єпархій. *Галич. Збірник наукових праць, 8*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 130–174. https://doi.org/10.15330/hal_sw.8.130-174
21. Пекар, А. (1967). *Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. I: Єрархічне оформлення* (Записки ЧСВВ, Серія II, Секція I, Т. XXII). Рим: ОО. Василіяни.
22. Пекар, А. (1971). Василіяни – носії унійних ідей на Закарпатті. *Записки Чина Св. Василя Великого* (Серія II, Секція II), 7(13), 272–282.
23. Пекар, А. (1996). Ужгородська унія та її творці (1646–1996). *Записки Чина Св. Василя Великого* (Серія II, Секція II), 15(21), 247–300.
24. Пекар, А. (1997). *Нариси історії Церкви Закарпаття, Т. II: Внутрішня історія* (Записки ЧСВВ, Серія II, Секція I, Т. L). Рим; Львів: “Місіонер”.
25. Пекар, А. (2014). *Нариси історії Церкви Закарпаття, 3*. Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня”.
26. Пероговській, В. (1880). Бывшіе православные монастыри въ городѣ Дубнѣ Волынской губерніи, основанные князьями Острожскими. *Волынскія епархіальныя вѣдомости: неофіціальная часть, 31*, 1374–1390.
27. Перфецькій, Е. (1915). Религіозное движеніе въ XVI-мъ и началѣ XVII вѣка в Угорской Руси. *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ 1915 г., Т. XX, Кн. I*. Петроградъ, 24–77.
28. Перфецькій, Е. (1923). Василій Тарасович, єпископ Мукачевський. *Науковий збірник товариства “Просвѣта” в Ужгородѣ за рѣк 1923*. Ужгород: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 84–92.
29. Петрушевичъ, А. (1874). Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ. *Литературный сборникъ, издаваемый Галицко-рускою Матицею 1872 и 1873*. Львовъ: Въ типографіи Ставропигійского Института.
30. Підручний, П. (1992). Василіяньський чин від Берестейського з’єднання (1596) до 1743 року. У *Нарис історії Василіяньського чину святого Йосафата* (с. 96–182). (Записки ЧСВВ, Серія II, Секція I, Т. XLIII). Рим: ОО. Василіяни.
31. Підручний, П. (2018). *Історичний нарис законодавства Василіяньського Чину Св. Йосафата (1617–2018)* (Записки ЧСВВ, Серія II, Секція I, Т. LVII). Рим; Львів: “Місіонер”.
32. Підручний, П., П’єтнотко, П. (2017). *Василіяньські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік* (Записки ЧСВВ, Серія II, Секція I, Т. LV). Рим; Львів: “Місіонер”.

33. Пронин, В. (2009). *История Православной Церкви на Закарпатье*. Ужгород: Філокала.
34. Пшеничний, Ю. (2024). *Дубно та його округа в X–XVIII століттях. Дослідження з історичної топографії мікрорегіону*. Рівне: ПП “Формат А”.
35. Сліпий, Й. (1996). *Історія Вселенської Церкви на Україні*. У І. Хома, І. Музичка (Упоряд.). *Твори Патріярха і Кардинала Йосифа* (Т. 18; Т. 4, ч. 1: Від Флорентійської до Берестейської Унії (1439–1596)). Рим: Типографія Інституту оо. салезіян ім. Пія XI.
36. Старченко, Н. (2021). *Українські світи Речі Посполитої. Історії про історію*. Київ: Laugus.
37. Фенич, В. (2019). *Греко-католики ужгородської унійної традиції*. Ужгород: Видавництво Валерія Падяка.
38. **ЦЦАКУ-1**: Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 223, оп. 1, спр. 668. (Статут Дубенського монастиря св. Спаса, Дубно, 1624 р.).
39. **ЦЦАЛУ-1**: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦЦІАЛ України), ф. 201, оп. 4, спр. 421 (Рукопис митрополита Льва Кішки).
40. **ЦЦАЛУ-2**: ЦЦІАЛ України, ф. 684, оп. 1, спр. 1770 (Макет збірника “Матеріали до історії василянських монастирів на Закарпатській Україні”). Т. 2: 1601–1698).
41. **AGAD-1**: Archiwum Zamoyskich, sygn. 368, 3 (Лист Київського митрополита Йосифа Велямина Рутського до коронного підчашого Миколая Сенявського, 8.V.1629 р.).
42. Baran, A. (1960). *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*. Romae: PP. Basiliani.
43. Baran, A. (Coll.). (1973). *Monumenta Ukrainae Historica, 13*. Romae: Esse-Gi-Esse.
44. Basilovits, J. (1799). *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis ordinis Sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX. Factae*. Vol. 1, Pars 1. Cassoviae: Typographia Ellingeriana.
45. Frick, D. A. (1995). *Meletij Smotryckyj*. Cambridge: Harvard University Press.
46. Frick, D. A. (1999). Smotrycki Maksym (Maksenty), imie zakonne Melecjusz (Meletij) (ok. 1577–1633). In *Polski Słownik Biograficzny* (Т. XXXIX/3, Zeszyt 162). Warszawa; Kraków: PAN, 360–361.
47. **GStDr-1**: Gabinet Starych druków Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. Sd 713.746. [Mohyla, P.]. (1644). *Litos abo kamien z procy prawdy cerkwie świętej prawosławney*. [Kijów]: W Monastyru Świętey y Czudotworney Ławry Pieczarskiej Kijowskiej.
48. Gradoš, J. (2016). *Dejiny Mukačevskej eparchie do začiatku 19. storičia*. Prešov: Petra.
49. Greenfeld, L. (1993). *Nationalism. Five roads to modernity*. Cambridge – London: Harvard University Press.
50. Haluščynskyj, T., Welykyj, A. (Eds.). (1956). *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj Metropolitae Kioviensis Catholici (1613–1637)* (Analecta OSBM, Series II, Sectio III, T. I). Romae: PP. Basiliani.
51. Harasiewicz, M. (1862). *Annales ecclesiae ruthenae*. Leopoli: Typis instituti Rutheni Stauropigiani.
52. Hodinka, A. (1909). *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.
53. Hodinka, A. (Ed.). (1911). *A Munkácsi görög szertartásu püspökség okmánytára, Köt. 1: 1458–1715*. Ungvár: Unio könyvnyomdájában.
54. Iorga, N. (1908). *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor; I. Vălenii-de-Munte*: Tipografia “Neamul Romanesc”.

55. Lacko, M. (1955). *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*. Rome: Pont. Institutum Orientalium Studiorum.
56. Lacko, M. (1976). *The Union of Užhorod*. Cleveland; Rome: Slovak Institute.
57. Lehoczky, T. (1904). *A Beregmegyei Görögszertartásu katholikus lelkészségék története a XIX. század végeig*. Munkács: Gründstein Mór könyvnyomdájában.
58. Niesiecki, K. (1743). *Korona polska przy zlotey wolnosci styrożytnemi rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a naypierwey cnotą, pobożnością y swiętobliwością ozdobiona, 4*. Lwów: W drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu.
59. Pelesz, J. (1881). *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf der Gegenwart, 2*. Würzburg: Verlag von Leo Woerl.
60. Rath, I. (1936). *Eparchie munkáčská od r. 1498 do nastoupení Tarasovičova r. 1634*. Praha: Tiskárna Družstva Vlast.
61. Skrzetuski, W. (1784). *Prawo polityczne narodu polskiego, 2*. Warszawa: Drukarnia Pijarów.
62. SNA-1: Slovenský národný archív, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula (SNA, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula), caps 11, fasc. 2, nr. 7 (Грамота Володимирського і Берестейського єпископа Якіма (Іллі) Мороховського про відрядження з'єдиненого ченця Івана на навчання до академії, оригінал, Володимир, 25.X.1617 р.).
63. SNA-2: SNA, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, caps 11, fasc. 2, nr. 10 (Грамота трансильванського князя Гавриїла Бетлена про йменування єпископом Івана, оригінал, Кошиці, 12.I.1627 р.).
64. SNA-3: SNA, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, caps 11, fasc. 2, nr. 13 (Грамота трансильванського князя Юрія Ракоці про йменування єпископом Василя Тарасовича, оригінал, Алба-Юлія, 5.I.1634 р.).
65. Szabó, A. (1984). Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. századból: Alaghy János. In F. Tibor (szerk.), *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára*. Budapest: Magyar nyelvű Szakkönyv (Könyv) Tudományos, 209–221.
66. Szabó, A. (1986). Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem (1544–1608): Kiegészítések egy életrajzhoz. *Történelmi Szemle, 2*, 346.
67. Welykyj, A. (Ed. & annot.) (1972). *Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900), Vol. 1: 1600–1640* (Analecta OSBM, Series II, Sectio III). Romae: PP. Basiliani.

References

1. *Arkhiv Iugo-Zapadnoi Rossii*. (1893). *Ch. 1. T. 9*. Kiev: Tipografia G. T. Korchak-Novitskago (in Polish, in Russian).
2. Ashkinazi, Z. (1926). *Pravoslavnoe dvizhenie v Podkarpatskoi Rusi*. Uzhgorod: Tipografia Shkolnoi Pomoshchi (in Russian).
3. Blazheiovskiy, D. (1996). *Iierarkhiia Kyivskoi Tserkvy (861–1996)*. Lviv: Kameniar (in Ukrainian).
4. Vavryk, M. (1979). *Narys rozvytku i stanu Vasyliianskoho chyna XVII–XIX st. Topohrafichno-statytychna rozvidka* (Zapysky ChSVV, Serii II, Sektsiia I, T. XL). Rym: OO. Vasyliiany (in Ukrainian).
5. Horin, S. (2012). *Monastyri Lutsko-Ostrozkoj yeparkhii kintsia XV – seredyny XVI st: funkcionuvannia i mistse u volynskomu sotsiumi*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).

6. Greenfeld, L. (2000). Typy natsionalizmu. In *Natsionalizm: antolohiia* (pp. 688–703). Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).
7. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, f. 151, op. 25, spr. 52. (Hramota transylvanskoho kniazia Havryila Betlena pro ymenuvannia yepyskopom Ivana, kopiia, Koshytsi, 12.I.1627) (in Latin).
8. Derzharkhiv Zakarpatskoi obl., f. 151, op. 25, spr. 53 (Dublikat dekretu Kongregatsii poshyrennia viry iz zaboronoiu perevodyty virnykh ruskoï Tserkvy na latynskyi obriad, 7.II.1627) (in Latin).
9. Derzharkhiv Zakarpatskoi obl. f. 51. op. 51. spr. 61 (Hramota transylvanskoho kniazia Yuriiia Rakovtsi pro ymenuvannia yepyskopom Vasyliia Tarasovycha, kopiia, Alba Yuliia, 5.I.1634) (in Latin).
10. Dobosh, O. (2021). *Praktyka ta teolohiia Yevkharystii v istorychnii Mukachivskii yeparkhii vid Uzhhorodskoi unii (1646 r.) do seredyny XX stolittia*. Uzhhorod: FOP “Sabov A. M.” (in Ukrainian).
11. Dulishkovich, I. (Comp). (1875). *Istoricheskiya cherty Ugro-Russkikh*. Tetrad 2. Ungvar: Pechatnia Karla Iegera i Alberta Yu. Rejpajya (in Russian).
12. Zubrytskyi, D. (2011). *Khronika Stavropihiiskoho bratstva*. Lviv: Apriori (in Ukrainian).
13. Komarynets, T. (1983). *Ideino-estetychni osnovy ukrainskoho romantyzmu (problema natsionalnoho y internatsionalnoho)*. Lviv: V-vo LDU (in Ukrainian).
14. Kondratovych, I. (1925). *Istoriia Podkarpatskoi Rusi dlia naroda*. Uzhhorod: Knyhopechatnia “Unio” (in Ukrainian).
15. Connor, W. (2000). Koly sformuvalasia natsiia. *Natsionalizm: antolohiia*. Kyiv: Smoloskyp, 529–537 (in Ukrainian).
16. Luchkai, M. (2000). *Istoriia karpatskykh rusyniv, 2*. Uzhhorod: Zakarpattia (in Ukrainian).
17. Mytskyk, Yu. (2001). Z epistoliarnoi spadshchyny kyivskoho mytropolyta Yosyfa (Rutskoho). *Kovchek: Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii, 3*. Lviv: Vydavnytstvo UKU, 463–469 (in Ukrainian).
18. Mytsko I. (1994). Prychynky do istorii tserkovno-kulturnykh zv’iazkiv Zakarpattia z Halychynoiu ta Volynniu (Persha tretyna XVIII st.). *Kultura ukrainskykh Karpat: tradytsii i suchasnist: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Uzhhorod, 1–4 veresnia 1993 roku)*. Uzhhorod: MPP “Grazhda”, 413–420 (in Ukrainian).
19. Moroz, V. (2020). Mukachivskyi yepyskop Serghii v maietnostiakh Ostrozkykh i Zaslavskykh ta yoho nevidoma misiia v Kyivskii mytropolii pershoi chverti XVII st. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istoriia, 2(43)*, 10–21. [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(43\).2020.217356](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(43).2020.217356) (in Ukrainian).
20. Moroz, V. (2023). Yepyskopski sviachennia Inokentii Vynnytskoho v Halychi 1680 roku: istorychna podiia v konteksti “novoi unii” i vzaiemyn Lvivskoi, Peremyskoi ta Mukachivskoi yeparkhii. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats, 8*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 130–174. https://doi.org/10.15330/hal_sw.8.130-174 (in Ukrainian).
21. Pekar, A. (1967). *Narysy istorii Tserkvy Zakarpattia. T. I: Yerarkhichne oformlennia* (Zapysky ChSVV, Serii II, Sektsiia I, T. XXII). Rym: OO. Vasyliiany (in Ukrainian).
22. Pekar, A. (1971). Vasyliiany – nosii uniinykh idei na Zakarpatti. *Zapysky Chyna Sv. Vasyliia Velykoho* (Serii II, Sektsiia II), 7(13), 272–282 (in Ukrainian).

I. ІСТОРИЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

23. Pekar, A. (1996). Uzhhorodska unii ta yii tvortsi (1646–1996). *Zapysky Chyna Sv. Vasyliia Velykoho* (Serii II, Sektsiia II), 15(21), 247–300 (in Ukrainian).
24. Pekar, A. (1997). *Narysy istorii Tserkvy Zakarpattia, T. II: Vnutrishnia istoriia* (Zapysky ChSVV, Serii II, Sektsiia I, T. L). Rym; Lviv: “Misioner” (in Ukrainian).
25. Pekar, A. (2014). *Narysy istorii Tserkvy Zakarpattia, 3*. Uzhhorod: KP “Uzhhorodska miska drukarnia” (in Ukrainian).
26. Perogovskii, V. (1880) Byvsheie pravoslavnye monastyri v gorodie Dubnie Volynskoi gubernii, osnovannye kniaziami Ostrozhskimi. *Volynskia eparkhialnyia viedomosti: neofitsialnaia chast, 31*, 1374–1390 (in Russian).
27. Perfetskii, E. (1915). Religioznoe dvizhenie v XVI-m i nachalie XVII vieka v Ugorskoj Rusi. *Izvestia otdielenia russkago iazyka i slovesnosti Imperstorskoj Akademii nauki 1915 g., T. XX, Kn. 1*. Petrograd, 24–77 (in Russian).
28. Perfetskyi, E. (1923). Vasylii Tarasovych, yepyskop Mukachevskiy. *Naukovyi zbornyk tovarystva “Prosvita” v Uzhhorodi za rik 1923*. Uzhhorod: Knyhopechatnia Yuliia Feldeshiia, 84–92 (in Ukrainian).
29. Petrushevich, A. (1874). Svodnaia galitsko-russkaia lietopis s 1600 po 1700 god. *Literaturnyi sbornik izdavaemyi Galitsko-russkoiu Matitseiu 1872 i 1873*. Lvov: V tipografii Stavropigoiskogo Instituta (in Russian).
30. Pidruchnyi, P. (1992). Vasyliianskyi chyn vid Beresteiskoho z’iednannia (1596) do 1743 roku. In *Narys istorii Vasyliianskoho chynu sviatoho Yosafata* (pp. 96–182). (Zapysky ChSVV (Serii II, Sektsiia I, T. XLIII). Romae: PP. Basiliani (in Ukrainian).
31. Pidruchnyi, P. (2018). *Istorychnyi narys zakonodavstva Vasyliianskoho Chynu Sv. Yosafata (1617–2018)* (Zapysky ChSVV, Serii II, Sektsiia I, T. LVII). Rym; Lviv: “Misioner” (in Ukrainian).
32. Pidruchnyi, P., & P’ietnochko, P. (2017). *Vasyliianski heneralni kapituly vid 1617 po 1636 rik* (Zapysky ChSVV, Serii II, Sektsiia I, T. LV). Rym; Lviv: “Misioner” (in Ukrainian).
33. Pronin, V. (2009). *Istorija Pravoslavnoj Cerkvi na Zakarpate*. Uzhgorod: Φύλοκαλία (in Russian).
34. Pshenychnyi, Yu. (2024). *Dubno ta yoho okruha v X–XVIII stolittiak: Doslidzhennia z istorychnoi topohrafiu mikrohionu*. Rivne: PP “Format A” (in Ukrainian).
35. Slipyi, Y. (1996). *Istoriia Vselenskoj Tserkvy na Ukraini*. In I. Khoma, & I. Muzychka (Comp.). *Tvory Patriiarkha i Kardynala Yosyfa* (T. 18; T. 4, Pt. 1: Vid Florentiiskoi do Beresteiskoi Unii (1439–1596)). Rym: Typohrafiia Instytutu oo. saleziian im. Pii XI (in Ukrainian).
36. Starchenko, N. (2021). *Ukrainski svity Rechi Pospolytoi. Istorii pro istoriiu*. Kyiv: Laurus (in Ukrainian).
37. Fenykh, V. (2019). *Hreko-katolyky uzhhorodskoi uniinoi tradytsii*. Uzhhorod: Vydavnytstvo Valeriia Padiaka (in Ukrainian).
38. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 223, op. 1, spr. 668. (Statut Dubenskoho monastyria sv. Spasa, Dubno, 1624 r.) (in Ukrainian).
39. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (TsDIAL Ukrainy), f. 201, op. 4, spr. 421 (Rukopys mytropolity Lva Kishky) (in Slavonic, in Latin, in Polish).
40. TsDIAL Ukrainy, f. 684, op. 1, spr. 1770 (Maket zbirnyka “Materialy do istorii vasyliianskykh monastyriv na Zakarpatskii Ukraini”. T. 2: 1601–1698) (in Latin).

41. Archiwum Zamoyskich, sygn. 368, 3 (Lyst Kyivskoho mytropolyta Yosyfa Veliamyana Rutskoho do koronnoho pidchashoho Mykolaia Seniavskoho, 8.V.1629 r.) (in Polish).
42. Baran, A. (1960). *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*. Romae: PP. Basiliani (in Latin).
43. Baran, A. (Coll.). (1973). *Monumenta Ukrainae Historica, 13*. Romae: Esse-Gi-Esse (in Italian, in Latin).
44. Basilovits, J. (1799). *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis ordinis Sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCCLX. Factae*. Vol. 1, Pars 1. Cassoviae: Typographia Ellingeriana (in Latin).
45. Frick, D. A. (1995). *Meletij Smotryckyj*. Cambridge: Harvard University Press (in English).
46. Frick, D. A. (1999). Smotrycki Maksym (Maksenty), imie zakonne Melecjusz (Meletij) (ok. 1577–1633). In *Polski Słownik Biograficzny* (T. XXXIX/3, Zeszyt 162). Warszawa; Kraków: PAN, 360–361 (in Polish).
47. Gabinet Starych druków Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. Sd 713.746. [Mohyla, P.]. (1644). *Litos abo kamien z procy prawdy cerkwie świętej prawosławney*. [Kijów]: W Monastyru Świętej y Czudotworney Ławry Pieczarskiej Kijowskiej (in Polish).
48. Gradoš, J. (2016). *Dejiny Mukačevskej eparchie do začiatku 19. storičia*. Prešov: Petra (in Slovak).
49. Greenfeld, L. (1993). *Nationalism. Five roads to modernity*. Cambridge – London: Harvard University Press (in English).
50. Haluščynskij, T., & Welykyj, A. (Eds.). (1956). *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj Metropolitae Kioviensis Catholici (1613–1637)* (Analecta OSBM, Series II, Sectio III, T. I). Romae: PP. Basiliani (in Latin).
51. Harasiewicz, M. (1862). *Annales ecclesiae ruthenae*. Leopoli: Typis instituti Rutheni Stauropigiani (in Latin).
52. Hodinka, A. (1909). *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia (in Hungarian, in Italian, in Latin).
53. Hodinka, A. (Ed.). (1911). *A Munkácsi görög szertartásu püspökség okmánytára, Köt. 1: 1458–1715*. Ungvár: Unio könyvnyomdájában (in Hungarian).
54. Iorga, N. (1908). *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor, 1. Vălenii-de-Munte*: Tipografia “Neamul Romanesc” (in Romanian).
55. Lacko, M. (1955). *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*. Rome: Pont. Institutum Orientalium Studiorum (in Latin).
56. Lacko, M. (1976). *The Union of Užhorod*. Cleveland; Rome: Slovak Institute (in English).
57. Lehoczy, T. (1904). *A Beregmegyei Görögszertartásu katholikus lelkészségek története a XIX. század végeig*. Munkács: Gründstein Mór könyvnyomdájában (in Hungarian).
58. Niesiecki, K. (1743). *Korona polska przy złotey wolności styrożytnemi rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a naypierwey cnotą, pobożnością y swiętobliwością ozdobiona, 4*. Lwów: W drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu (in Polish).
59. Pelesz, J. (1881). *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf der Gegenwart, 2*. Würzburg: Verlag von Leo Woerl (in German, in Latin).
60. Rath, I. (1936). *Eparchie munkáčská od r. 1498 do nastoupení Tarasovičova r. 1634*. Praha: Tiskárna Družstva Vlast (in Czech).

I. ІСТОРИЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

61. Skrzetuski, W. (1784). *Prawo polityczne narodu polskiego*, 2. Warszawa: Drukarnia Pijarów (in Polish).

62. Slovenský národný archív, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula (SNA, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula), capsa 11, fasc. 2, nr. 7 (Hramota Volodymyrskoho i Beresteiskoho yepyskopa Yakyma (Illii) Morokhovskoho pro vidriadzhennia z'iedynenoho chentsia Ivana na navchannia do akademii, oryhinal, Volodymyr, 25.X.1617 r.) (in Latin).

63. SNA, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, capsa 11, fasc. 2, nr. 10 (Hramota transylvanskoho kniazia Havryila Betlena pro ymenuvannia yepyskopom Ivana, oryhinal, Koshytsi, 12.I.1627 r.) (in Latin).

64. SNA, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, capsa 11, fasc. 2, nr. 13 (Hramota transylvanskoho kniazia Yuriia Rakovtsi pro ymenuvannia yepyskopom Vasyliia Tarasovycha, oryhinal, Alba Yuliia, 5.I.1634 r.) (in Latin).

65. Szabó, A. (1984). Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. századból: Alaghy János. In B F. Tibor (szerk.), *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára*. Budapest: Magyar nyelvű Szakkönyv (Könyv) Tudományos, 209–221 (in Hungarian).

66. Szabó, A. (1986). Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem (1544–1608): Kiegészítések egy életrajzhoz. *Történelmi Szemle*, 2, 346 (in Hungarian).

67. Welykyj, A. (Ed. & annot.). (1972). *Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)*, Vol. 1: 1600–1640 (Analecta OSBM, Series II, Sectio III). Romae: PP. Basiliani (in Latin).

*Стаття: надійшла до редакції 17.09.2025
прийнята до друку після рецензування 6.10.2025
опублікована (оприлюднена) 29.05.2026*